

Research Paper

A sociological study of female embodiment concept in the press of the Second Pahlavi period: A case study of "Bidāri-ye Mā" magazine

Rayehe Ghareh*¹, Susan Bastani²

Received: Apr. 11, 2022; Accepted: Nov. 17, 2022

ABSTRACT

With the beginning of modernization in Iran during the Reza Shah period and following the implementation of control and disciplinary policies, the female body, which was previously marginalized, entered the center of politics. Although Mohammad Reza Shah lacked the political power his father enjoyed but he tried to continue his predecessor's policies. In the early second Pahlavi era, with the decline of the political power of the government, a freer political atmosphere was provided to the press. During this period, women publications began to represent the political and social conditions of Iranian women. At that time, one of the controversial issues in women's magazines was the concept of embodiment. In this research, using the content analysis method, the concept of female embodiment in the "Bidāri-ye Mā" monthly magazine between 1944 and 1949 has been studied. Three main forms of embodiment are recognized in this journal: Traditional embodiment, puppet embodiment, and warrior embodiment. By criticizing the two forms of traditional and puppet embodiment, the magazine has determined its ideal image of the body form which was warrior embodiment. Although the magazine's ideal embodiment criticized other forms of embodiment due to the imposition of strict rules, this embodiment too imposed strict rules on the female body.

Keywords: embodiment, traditional, puppet, warrior, Bidāri-ye Mā magazine

1. PhD Candidate of Sociology, Faculty of Social Sciences and Economics, Al-Zahra University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

✉ Rayehe.gh@gmail.com

2. Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences and Economics, Al-Zahra University, Tehran, Iran

✉ sbastani@alzahra.ac.ir

INTRODUCTION

Human experience of life is necessarily obtained through the mediation of the body, and its ability to influence social life depends on how the body is represented in time and space. In other words, the body is a mediator of understanding the world (Breton, 2016). One of the important consequences of the emergence of body-oriented movements was the turning of attention to the concept of "body" in sociology. In response to political and social changes of that period, the study of the body in sociology began in the 1960s. This field of study started with the premise that the body is something beyond a physical entity. Therefore, the body is not just a biological substance, but also has social, cultural, and conscious aspects (Turner, 1992; Scott and Morgan, 1993; Schilling, 1993). In Iran, along with global changes, modernization put the body in the spotlight and brought it into political conflicts. During Reza Shah's period, the female body, which was previously invisible and marginalized, suddenly entered the center of politics. The impacts of this fundamental change are also evident in the following periods. At that time, one of the controversial issues in women's magazines was the concept of embodiment. The " Bidāri-ye Mā " monthly magazine was published then and is important for three reasons: First, as this magazine was politically dependent on a communist Tudeh Party of Iran, has a radical and critical stance towards the government and the social conditions of women. Second, the magazine published for a longer time, compared to similar ones. Third, unlike other publications, all issues of this magazine are available. Therefore, the study of this magazine can be useful in understanding the state of the female embodiment in the second Pahlavi period.

PURPOSE

The main purpose of this research is to study the representation of female embodiment in women's magazines during the period of Mohammad Reza Shah Pahlavi, which can be useful in understanding the social and political conditions of female in that period of Iran.

METHODOLOGY

In this research, a mixed methodology has been used. The data were collected through quantitative and qualitative content analyses. For this purpose, all issues of "Bidāri-ye Mā" Magazine between 1944 and 1949 were studied. To analyze the qualitative data, by using the conceptual framework of the research, the text of all issues of the magazine was coded, and the basic themes and main categories were extracted. In the final stage, the main categories of the research were extracted from the aggregation of sub-categories.

FINDINGS

Three main categories of female embodiment were identified from the content analysis of the magazine, which are: traditional embodiment, puppet embodiment, and warrior embodiment. "Traditional embodiment" restricts women to the home space and opposes their education. These themes are coded in this form of: full-time housework, taking care of husband and children, the obligation to have children, prohibition of hearing a woman's voice by a non-mahram man (one not closely acquainted) and talking to them, being fatalistic and trying to show feminine emotions like shame. The magazine was critical of this form of female embodiment which was also widely accepted among the public. The second form is "puppet embodiment". This form was a follower of western consumerism and fashionism and unlike the traditional form of embodiment allowed women to be in the public space and did not prohibit them from interacting with non-acquainted men. These themes are coded as: the desire to shop, following western fashion and style, buying and wearing expensive and fashionable clothes, taking advantage of sexual attraction, too much makeup, imitating the gesture and speech of movie stars and so on. Through a critique of both previous forms of embodiment, the magazine tries to define its ideal form i.e., "warrior embodiment". In this research, this form of embodiment, the female body becomes a field for political protest and rebellion against the established political and traditional order. Therefore, this form of embodiment was considered a competitor of the previous two and a threat to the political and traditional order. The main codes of this form are: active participation in the public space, having political and social awareness, having a strong will to accept social responsibilities, paying attention to social roles in addition to roles as mother and wife, interaction with men without sexual attraction and exchanging ideas with them, little make-up and wearing up-to-date but modest clothes.

CONCLUSION

The warrior embodiment represents the ideal image of the magazine and its editors as women in the second Pahlavi era. From the magazine's point of view, the warrior embodiment is beyond the traditional and puppet ones and must always keep its distance from them. While traditional embodiment marginalizes women, masculinizes the public space, increases the financial dependence of women on the father or husband, and keeps them illiterate or poorly educated, the puppet embodiment commodifies the female body by focusing on sexual attraction and reduces the political and social activism of women. Although puppet and traditional embodiments conflict with each other, both are under the control of power systems. Unlike these two forms, by

Iranian Cultural Research

Abstract

encouraging financial independence and ignoring sexual attraction, the warrior embodiment grants political, legal, and social freedom and frees them from the control of political powers, the capitalist system, and traditions.

NOVELTY

While most of the researches on the subject are focused on the female body and sexual policies, this research highlights female embodiment and its representation in an important women's magazine.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

Iranian Cultural Research

Vol. 15
Issue 4
Winter 2022

BIBLIOGRAPHY

- Afary, J. (2009). *Sexual politics in modern Iran*. New York: Cambridge University Press.
- Bartky, S. (1990). *Feminism and domination: studies in the phenomenology of oppression*. London: Routledge.
- Bartky, S. (1998). Foucault, femininity and the modernization of patriarchal power. In *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Bordo, S. (1993). *Unbrable weight: Feminism, Western culture and the body*. Berkeley: University of California Press.
- Cregan, K. (2006). Nazariyehā-ye modern, postmodern, pasāsāxtārgarāyāne [*The sociology of the body: Mapping the abstraction of embodiment*]. Tehran, Iran: Naqš-o-Negār. (Original work published 2006)
- Finkelstein, J. (1996). Chic outrage and body politics. *European Journal of Women's Studies*, 3(3), 231-249. doi: 10.1177/135050689600300304
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish*. London: Tavistock.
- Fredrickson, B. L., & Roberts, T.A. (1997). Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173-206. doi: 10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x
- Hall, S. (1997). *Ma'nā, Farhang va zendegi-ye ejtemā'i* [Representation cultural representations and signifying practices] (A. Golmohammadi, Trans.). Tehran, Iran: Ney. (Original work published 1997)
- Hamed, Z. (2015). Bāztāb-e tamāyolāt-e fekri-ye andišekārān dar xosus-e āmuzeš-e zanān dar dowre-ye Pahlavi-ye aval mobtani bar se našriye-ye Nesvan, Shafaq-e Sorx va Ettelā'āt [Reflection of perception exchanges among Intellectuals on education of women During Pahlavi I era based on three publications: Alam Nesvan, Shafagh Sorkh, and Ettelaat]. *History of Islam and Iran*, 25(27), 103-124. doi: 10.22051/hii.2015.2115
- Holmes, M. (2009). *Jensiyat dar zendegi-ye ruzmarre* [Gender and everyday life]. (M.M. Labibi, Trans.). Tehran, Iran: Afkār.
- Irigaray, L. (1981). Ān andām-e jensi ke andām nist [This sex which is nit one]. In *From Modernism to Post Modernism: An Anthology* (A. Rashidian, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Kousari, M., & Tafreshi, A. (2017). Hoviyat-e zanāne dar Goftemān-e Pahlavi-ye Dovom: Motāle'e-ye Mowredi-ye Majale-ye Zan-e Rooz va soxanrānihā-ye Mohammadreza Shah darbare-ye zanān [Women identity in the second Pahlavi Regime; A case study of Zan-E Rooz Magazine and The Shah's Speeches about Women]. *Journal of Iranian Cultural Research*, 10(1), 145-175. doi: 10.22631/ijcr.2017.331

Iranian Cultural Research

Abstract

- Le Breton, D. (2018). *Jāme'ešenāsi-ye Badan* [La sociologie du corps] (N. Fakouhi, Trans.). Tehran, Iran: Sāles.
- Macdonell, D. (1991). *Moqadamei bar nazariyehā-ye Goftemān* [Theories of discourse: An introduction] (H. Nowzari, Trans.). Tehran, Iran: Farhang-e Goftmān.
- Moallem, M. (2005). *Between warrior brother and veiled sister: Islamic fundamentalism and the politics of patriarchy in Iran*. Berkeley: University of California Press.
- Nettleton, S. (1996). *The sociology of health and illness*. Cambridge: Polity Press.
- Paidar, P. (1995). *Women and the political process in twentieth-century Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Safaiean, B., & Toolabi, T. (2018). Tajadod va Behdāšt-e novin dar āstāne-ye taākil-e dowlāt-e modern: Barresiye ruykar-e Majalle-ye Neswān be behdāšt-e zanān [Iranian women and modern hygiene as mirrored by the modernist journals: The case of Alam-e Nesvān]. *Social History Studies*, 7(2), 153-171. doi: 10.30465/shc.2018.2948
- Scott, J. (1985). *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, S., & Morgan, D. (1993). *Body matters: Essays on the sociology of the body*. London: Routledge
- Shafiei, S., & Hosseinifar, Z. (2018). Naqshā-ye ejtemāei-ye morajah'e zanān dar āghāz-e Pahlavi-ye dovom; Kāvoši jāme'ešenāxti dar Māhnāme-ye Zabān-e Zanān [The preferred social roles of women in the onset of the second Pahlavi reign; A sociological exploration]. *Social Sciences*, 25(82), 157-187. doi: 10.22054/qjss.2018.23523.1593
- Sharifi, n. (2018). *Female bodies and sexuality in Iran and the search for defiance*. Berkeley: University of California Press.
- Shilling, C. (1993). *The body and social theory*. London: Sage Publications.
- Turner, B. S. (1992). *Regulating bodies: Essay in medical sociology*. London: Routledge.
- Zokaei, M., Amnpour, M. (2013). *Darāmādi bar tārix-e farhangi-ye badan dar Iran* [An Introduction to cultural history of body in Iran]. Tehran, Iran: Tissā.
- Zokaei, M., Amnpour, M., & Akbari, A. (2019). Dirinešēānsi bar sāxt-e zanāegi dar Iran az asr-e mašrute ta pāyān-e Pahlavi-ye Aval [Archeology of feminity construction in Iran since constitutionalism to the end of Pahlavi the First]. *Iranian Journal of Sociology*, 20(4), 86-115. doi: 10.22034/jsi.2019.47871

مقاله پژوهشی

بررسی جامعه‌شناختی مفهوم بدنمندی زنان در مطبوعات دوره پهلوی دوم: مطالعه موردی نشریه «بیداری ما»

رایحه قره^{۱*}، سوسن باستانی^۲

دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۲؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۶

چکیده

با آغاز نوسازی در ایران در دوره رضاشاه و به دنبال پیاده‌سازی سیاست‌های کنترلی و انضباط‌بخش، بدن به کانون سیاست ایران وارد شد. در این دوره، بدن زنانه که پیش از این در حاشیه قرار داشت، به یک‌باره به مرکز سیاست وارد شد. اگرچه محمدرضاشاه اقتدار سیاسی پدرش را نداشت، اما سیاست‌های او در مواجهه با مدرن‌سازی از طریق بدن زنانه، استمرار سیاست‌های پیشین بود. در اوایل پهلوی دوم، با ورود متفقین به کشور و حمایت آنها از نقد رژیم سیاسی و افول اقتدار سیاسی حکومت، فضای سیاسی آزادانه‌تری در اختیار مطبوعات قرار گرفت. در این دوره، نشریات زنانه قبلی تقویت و نشریات جدیدی اضافه شدند و به آینه‌ای برای بازنمایی وضعیت سیاسی و اجتماعی زنان آن دوره تبدیل شدند. یکی از موضوعات مورد مناقشه در این نشریات، مفهوم بدنمندی زنانه است. در این مقاله با استفاده از روش تحلیل محتوای کتبی-کیفی، به مطالعه مفهوم بدنمندی زنان در ماهنامه «بیداری ما» در بین سال‌های ۱۳۲۳-۱۳۳۷ ه.ش پرداخته شده است. سه مقوله اصلی (سه شکل از بدنمندی) از تحلیل محتوای کیفی نشریه استخراج شد: بدنمندی سنتی، بدنمندی عروسکی و بدنمندی مبارز. یافته‌ها نشان می‌دهد نشریه «بیداری ما» از طریق نقد دو شکل بدنمندی سنتی و عروسکی، به تصویر ایدئال خود از شکل بدنمندی (مبارز) تعیین بخشیده است. اگرچه بدنمندی مطلوب نشریه، سایر اشکال بدنمندی را به سبب تحمیل قواعد سخت بر بدن زنانه نقد می‌کرد اما این بدنمندی نیز قواعد سختی را بر بدن زنانه تحمیل می‌کرد.

کلیدواژه‌ها: بدنمندی، بدنمندی مبارز، بدنمندی سنتی، بدنمندی عروسکی، زنان

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

✉ rayehe.gh@gmail.com

۲. استاد علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

✉ sbastani@alzahra.ac.ir

۱. مقدمه

تجربه انسان از زندگی، لاجرم با واسطه‌گری بدن کسب می‌شود و توانایی اثرگذاری او بر زندگی اجتماعی به چگونگی بازنمود بدن در راستای زمان و مکان بستگی دارد. به تعبیر دیگر «بدن، ابزار ادراک جهان است» (بروتون^۱، ۱۳۹۶، ۷). این بدن جهت است که اساساً موقعیت انسان در هستی، یک موقعیت بدنی است و بدن هم در سطح فردی و هم در سطح جمعی، ماده‌ای هویت‌بخش است. به عبارت دیگر، بدن فضایی است که «خود»^۲ را در معرض دید، خوانش و ارزیابی دیگران قرار می‌دهد. به تعبیر بروتون، «نامی که ما بر خود داریم، شناخته‌شدن و تعلق ما به یک گروه اجتماعی، همه از خلال بدن تحقق می‌یابد» (بروتون، ۱۳۹۶، ۷). واسطه‌گری بدن از طریق به‌کارگیری فنون بدنی، اداها و عواطف امکان‌پذیر می‌شود. دریافت‌های حسی، خالکوبی، سوراخ‌کردن گوش، رفتارهای بهداشتی، تغذیه، آداب سفره، شیوه‌های راه‌رفتن، شیوه‌های خوابیدن، شیوه‌های سلام‌دادن و رژیم‌های غذایی همگی روش‌هایی برای واسطه‌گری بدن در زندگی اجتماعی یک انسان هستند.

در حالی که در باورهای عرفی و مذهبی، بدن با مفاهیمی نظیر شرم، زهد و پارسایی درآمیخته بود، در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی با ظهور جنبش‌های ضدجنگ، فمینیستی، سیاه‌پوستان، هپپی‌گرایی، برهنه‌گرایی^۳، هنر بدن و ورزش‌های بدن‌گرا پیش‌فرض‌های مرسوم درباره بدن به چالش کشیده شدند. در واقع جنبش‌های دهه ۱۹۶۰ میلادی در اروپا و آمریکا، عصیان بر علیه این پیش‌فرض‌ها تلقی می‌شدند. به‌زعم پیروان این جنبش‌ها، بدن نه کانون شرم، زهد و پارسایی بلکه کانون لذت، هویت‌بخشی و یک منبع زیبایی‌شناختی است. کلیدواژه این جنبش‌ها، بدن جنگجو در مقابل بدن صلح‌طلب، بدن شی‌واره‌شده در برابر بدن غیرکالایی‌شده، بدن سفید در برابر بدن سیاه و بدن ضابطه‌مند در برابر بدن بی‌ضابطه بود. از جمله پیامدهای این جنبش‌ها، ظهور روابط جنسی جدید، اشکال جدید درمان، هنر بدن و ورزش‌های مبتنی بر بدن بود.

1. Breton
2. self
3. nudism

یکی از پیامدهای مهم ظهور جنبش‌های بدن‌گرا، عطف توجه به مفهوم «بدن» در جامعه‌شناسی بود. در واکنش به رخدادهای سیاسی و اجتماعی آن دوره، مطالعه نظام‌مند بدن در جامعه‌شناسی در دهه ۱۹۶۰ میلادی آغاز شد. این مطالعه با این پیش‌فرض آغاز شد که بدن چیزی فراسوی تن و کالبد انسانی است. از این رو، بدن صرفاً یک کالبد زیستی نیست بلکه دارای سویه‌های اجتماعی، فرهنگی و آگاهی نیز است (ترنر^۱، ۱۹۹۲؛ اسکات و مورگان^۲، ۱۹۹۳؛ شیلینگ^۳، ۱۹۹۳). به تدریج با پیشرفت حوزه مطالعات بدن در جامعه‌شناسی، مفهوم «بدنمندی» در اشاره به جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و آگاهی بدن رایج شد (بروتون، ۱۳۹۶؛ کریگان^۴، ۱۳۹۵). منظور از بدنمندی تمامی شیوه‌ها و الگوهایی است که از طریق آن‌ها بدن واسطه تجربه زیسته انسان می‌شود. به عبارت دیگر، «تجربه انسان در اصل بدنمندی او است. برای مثال انسان لذت و درد را از راه بدن تجربه می‌کند» (گریگان، ۱۳۹۵، ۱۰).

مطالعات جامعه‌شناختی در زمینه بدنمندی، توجهات را به دلالت‌ها و پیامدهای اجتماعی بدن در عصر مدرن جلب کردند. تلاش‌های اولیه این مطالعات حول تبیین این نکته بود که در عصر مدرن «تنظیم بدن به میدان اصلی فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی تبدیل شده است» (نتلتون^۵، ۱۹۹۶، ۱۰۳). به عبارت دیگر، ماحصل مطالعات اولیه نشان می‌داد بدن به مثابه یک امر اجتماعی-سیاسی، جذابیت‌های بسیاری برای قدرت‌های سیاسی دارد و از این رو قاعده‌مند کردن آن، در کانون توجه رژیم‌های سیاسی قرار دارد. به عبارت دیگر، قدرت با حکمروایی بر بدن اعضای جامعه، موجب تولید و بازتولید نظم اجتماعی و بازتوزیع روابط قدرت در جامعه می‌شود. بنابراین، مطالعات اولیه در حوزه بدن عموماً از منظر نقد قدرت سیاسی به بدن می‌پرداختند.

به طور خلاصه، اگرچه در تمام ادوار تاریخی، بدن از نقش کلیدی در تعاملات اجتماعی برخوردار بوده، اما با ورود به دوران مدرن اهمیت آن دوچندان شده است. شاید بتوان

1. Turner
2. Scott & Morgan
3. Shilling
4. Cregan
5. Nettleton

بارزترین ویژگی مدرنیته را «تعدد و تنوع خُرده‌گفتمان‌های موجود در متن دانست که همواره در رقابت و تنازع دائمی برای شکل‌دهی و صورت‌بندی قواعد و دستورات‌عمل‌های ارتباطات بدنی، در تلاش برای تولید و تعریف معانی هر یک از گُدهای ارسالی در این روابط هستند» (ذکایی و امن‌پور، ۱۳۹۲، ۲۳۱). در ایران نیز به موازات تجربه مدرنیته و تشکیل اولین دولت-ملت مدرن در دوره پهلوی، بدن در کانون توجه قرار گرفت. با تشکیل دولت-ملت در سال ۱۳۰۵ هـ.ش ایران به‌لحاظ سیاسی، دیگر نه یک امپراطوری، بلکه یک واحد سیاسی دولت-ملت بود که هویت جدید خود را بر پایه مرزبندی با دولت-ملت‌های دیگر می‌ساخت. ملت در این واحد سیاسی نه متشکل از گروه‌های نژادی، قومی و زبانی بلکه جامعه‌ای همگون و یکدست تعریف می‌شد که نژاد آن آریایی و زبان آن پارسی بود و دولت ساختاری بود که بر اساس قانون، اداره امور کشور را برعهده داشت و جهت تحقق این امر، ناگزیر از اعمال کنترل و به انضباط درآوردن بدن بود (همان، ۲۹۵). تشکیل اداره ثبت احوال، صدور شناسنامه برای افراد، تشکیل ارتش و انضباط نظامی بر بدن، تأسیس دانشگاه و کارخانه‌های عظیم و نظایر آن، همگی واجد گونه‌ای انضباط الزام‌آور بر بدن‌های افراد برای اولین بار در تاریخ ایران بودند. اجبار رضاشاه به کشف حجاب زنان یا پوشش جدید مردانه نظیر کلاه پهلوی مصداق‌هایی از شکل‌گیری گفتمان بدنمندی از سوی اقتدار دولتی محسوب می‌شوند. به‌طورکلی، اقدامات رضاشاه در جهت مدرن‌سازی ایران موجب شد تا بدن و تظاهرات بدنی، بیش‌ازپیش در کنش‌ها و تعاملات کلامی و غیرکلامی افراد (مانند استفاده از حالات و بیانات چهره‌ای، طرز راه رفتن، نشست و برخاست، ژست‌ها و حرکات بدنی، تعیین فاصله‌های میان‌فردی، نزدیکی و صمیمیت، آهنگ و لحن صدا، نوع آرایش، کاربرد زیورآلات و تزئینات بدنی، نوع و ترکیب پوشش) مورد توجه قرار گیرد و بر پیچیدگی این روابط و فهم معانی نهفته در این تعاملات افزوده شود. مشاجرات مدافعان و مخالفان اصلاحات رضاشاه گواه این است که در این دوره، بدن زنانه، که تا پیش از این دوره ملزم به نامرئی بودن و قرارگیری در حاشیه بود، به یکباره به مرکز سیاست وارد شد. به تعبیر فوکو، «بدن زنانه به صفحه‌ای تبدیل شده بود که رژیم قدرت معانی خود را بر آن می‌نوشت» (فوکو، ۱۹۷۷، به نقل از هال، ۱۳۹۱، ۹۷-۹۶).

مرور تاریخی دوره رضاشاه گواه این است که در زمینه مواجهه با بدن زنانه، این دوره شانزده ساله عموماً صرف سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری شد و آثار و پیامدهای آن به‌طور اخص با ورود به دوره پهلوی دوم و همزمان با کاسته‌شدن از شدت سیاست‌های اجبار و سرکوب (به‌ویژه تا پیش از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه.ش) عیان شدند. اگرچه محمدرضاشاه اقتدار سیاسی پدرش را نداشت اما سیاست‌های او در مواجهه با مدرن‌سازی از طریق بدن زنانه، در امتداد سیاست‌های پیشین قرار داشتند.

مواجهه نظام سیاسی با بدن زنانه منحصر به حکومت پهلوی اول نبوده و در دوره‌های بعدی نیز همواره محل مجادله و کشمکش بوده است.^۱ از سویی نظام‌های سیاسی با اهداف گوناگون درصد سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری در زمینه بدنمندی زنانه بوده‌اند؛ از سویی دیگر، منتقدان آنها در اشکال گوناگون در برابر این اقدامات مقاومت کرده‌اند. در این بین، عموم زنان نیز از یک‌سو تحت تأثیر سیاست‌های جنسیتی حکومت‌ها و از سویی دیگر تحت تأثیر افکار منتقدان قرار داشته‌اند. بررسی چگونگی مواجهه منتقدان با عرف جامعه و سیاست‌های جنسیتی حکومت‌ها، می‌تواند ما را در شناخت بهتر وضعیت بدنمندی زنانه در آن دوره کمک کند.

در ابتدای دوره محمدرضاشاه پهلوی، با ورود متفقین به کشور و حمایت آنها از نقد رژیم سیاسی و افول اقتدار سیاسی حکومت (پایدار، ۱۹۹۵)، فضای سیاسی آزادانه‌تری در اختیار مطبوعات که در آن دوره یکی از منابع اصلی کسب خبر و آگاهی بخشی محسوب می‌شدند، قرار گرفت. در چنین شرایطی جنبش‌های زنان که از مشروطه به این سو همواره منتقد سیاست‌های جنسیتی حکومت‌ها بودند، مجال طرح آرای خود را یافتند. بنابراین، نشریات فعال در زمینه زنان تقویت شدند و به تعداد آنها نیز افزوده شد. برخی از این نشریات این دوره عبارت‌اند از: «عالم نسوان»، «حقوق زنان»، «بیداری ما»، «زنان پیشرو»، «فروغ آزادی»، «جهان زنان»، «زبان زنان» و «عالم زنان». در بین این نشریات، نشریه «بیداری ما»^۲ به سه علت وضعیت خاصی داشت. نخست این‌که این نشریه به سبب وابستگی سیاسی به حزب توده، موضع‌گیری‌های رادیکال و منتقدانه‌ای در قبال حکومت و

۱. به‌منظور مطالعه برخی از این مجادله‌ها در دوره‌های تاریخی بعد به (معلم، ۲۰۰۵) و (ذکائی و امن‌پور، ۱۳۹۲) رجوع شود.
۲. نشریه‌ای برای زنان و از نشریات رادیکالی بود که با شعار «ما هم در این خانه حقی داریم» و با گرایش چپ در ایران منتشر می‌شد. این نشریه بین سال‌های ۱۳۲۳ و ۱۳۲۶ توسط تشکیلات زنان ایران در تهران منتشر می‌شد.

شرایط اجتماعی زنان در آن دوره داشت. دوم این که این نشریه در مقایسه با نشریات مشابه، در بازه زمانی طولانی تری به طور مداوم منتشر شده است^۱ و در نهایت، برخلاف نشریات دیگر، تمام شماره‌های این نشریه در طی چهارسال در دسترس است. پرسش اصلی مقاله حاضر این است که اساساً مفهوم «بدنمندی زنانه» در دوره محمدرضا شاه پهلوی چگونه در نشریات زنانه بازنمایی می‌شد و این بازنمایی چه دلالت‌هایی بر وضعیت اجتماعی و سیاسی زنان در آن دوره داشته است.

۲. پیشینه و ادبیات تحقیق

معلم^۲ (۲۰۰۵) در کتابی با عنوان میان برادر مبارز و خواهر محجبه به بررسی تاریخی اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم پرداخته است. او در این پژوهش مفهوم «بدن‌های مدنی»^۳ را ابداع کرد. اصطلاح بدن مدنی از طریق فرایندهای موازی بدنمندی و غیربدنی اتفاق می‌افتد. استفاده از مفهوم بدن مدنی در توصیف اندیشه‌های مدرن غرب به‌عنوان تلاشی برای ایجاد حقوق سیاسی در مقابل آن‌چه که به‌عنوان حقوق طبیعی و قانون طبیعی شناخته شده است، قرار دارد. بدن مدنی جایگاهی برای اطاعت و مقاومت است. در ایران پیش از انقلاب (قبل از سال ۱۳۵۶ ه.ش)، دوره انقلاب (۱۳۵۶-۱۳۵۷ ه.ش) و بعد از آن (بعد از ۱۳۵۷ ه.ش)، بدن مدنی نه تنها محلی برای نمایش جنسیتی و وسیله‌ای برای تمایز ملی به شمار می‌رود، بلکه محلی برای اعمال هرمنوتیکی انقلابی و فراملی بوده است (معلم، ۲۰۰۵، ۶۲). معلم استدلال می‌کند که بدن‌های مدنی در دوران پیش از انقلاب، بدن‌هایی هستند که با هدف مشترک دولت-ملت در فرایند نوسازی و غربی‌سازی شکل می‌گیرند. هر دو گفتمان قبل و بعد از انقلاب، به بدن‌های خاصی - از جمله شیوه‌ها، حرکات و اعمال دگرجنس‌خواهی و جنسیتی شده - اشاره می‌کنند که نه تنها برای نظارت مدرن بر بدن، بلکه برای ایجاد شهروند جنسیتی شده هم لازم است (همان، ۵۹).

۱. به غیر از یک سال توقیف، نشریه چهار سال ماهنامه به‌طور پیاپی منتشر شده است.

2. Moallem

3. civilical body

آفاری (۲۰۰۹) به مطالعه تاریخی سیاست‌های جنسیتی از اواخر دوران قاجار تا دوره پس از انقلاب اسلامی پرداخته است. از نظر او، شروع مدرنیته در ایران همراه با عناصر گوناگون گفتمان مدرن درباره جنسیت و ازدواج، آموزش زنان، حجاب و پایان دادن به چند همسری بوده است (۲۰۰۹، ۱۱۵). او استدلال می‌کند که «ظهور سلسله پهلوی در سال ۱۳۰۴ ه.ش، مقارن با دوران جدیدی از جنسیت و سیاست‌های جنسیتی در ایران بوده است. از نظر آفاری، سلطنت رضاشاه (۱۳۲۰-۱۳۰۵) باعث دگرگونی هنجارهای جنسیتی شد. برخی از این تغییرات عبارت‌اند از: اصلاحات در سلامت و بهداشت، اصلاحات آموزشی و قانونی، اصلاحات در زمینه پوشش و شیوه‌های مدرن پوشش، اصلاحات در دگرجنس‌خواهی نرمال (۱۴۲، ۲۰۰۹). از نظر او در دوران محمدرضاشاه با گسترش رسانه‌های چاپی، رادیو، تلویزیون و سینما در دهه ۱۳۱۹ ه.ش، مدرنیته‌شدن روابط جنسی و جنسیتی شتاب بیشتری گرفت (۲۰۰۹، ۱۷۵).

شریفی^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «سکسوالیته و بدن زنانه» به مطالعه بدن زنانه در ایران با تمرکز بر تفاوت‌ها در نگرش دو نسل به بدن و سکسوالیته پرداخته است. تمرکز او بر تفاوت‌های دو نسل در نگرش به بدن و سکسوالیته و چگونگی برساخت این نگرش‌ها است. پرسش اساسی این پژوهش این است که چگونه در هر دوره‌ای، فرایند طبیعی‌سازی بدن زنانه تغییر می‌کند و به چالش کشیده می‌شود؟ به‌زعم شریفی، درک زنانه از بدن به موقعیت اقتصادی و اجتماعی فرد وابسته است به‌گونه‌ای که این عوامل تصویری از بدن ایدئال را می‌سازند. روش پژوهش با استفاده از داستان‌سرایی از دو نسل بوده است و در خلال داستان‌ها، با استفاده از تجربیات متفاوت زنان در مورد ازدواج، باکرگی، سکس، قاعدگی و حاملگی، به تحلیل درک زنان از بدن‌شان پرداخته شده است.

ذکایی و امن‌پور (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران» به بررسی گفتمان پزشکی بدن، بدن و ارتباطات غیرکلامی، پوشاک، بدن، سلامت و تغییر و اصلاح بدن در سه عصر امپراتوری، مشروطیت و مدرنیته پرداخته‌اند. در این مطالعه، با استفاده از تحلیل متن و تصویر، انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و ثبت

مشاهدات روزمره چنین نتیجه‌گیری می‌شود که در مسیر تحول هیجانانگیز و کنش‌های جسمانی در بستر تاریخی ایران، دین مهم‌ترین عامل در تعیین و نظم‌دهی به فرهنگ بدن و هنجارهای مختلف آن در زندگی روزمره بوده است و اگرچه در مسیر تحولات مربوط به دوران مدرن، به درجاتی، تحت شعاع هنجارها و گفتمان‌های مدرن و انتظام‌بخش مربوط به قدرت بوروکراسی‌های دولتی قرار گرفته است، همچنان دلالت‌ها و انگیزش‌های معنابخش زیادی را برای کردارها و هیجانانگیز جسمانی فراهم می‌کند.

حامدی (۱۳۹۴) با مطالعه سه نشریه «عالم نسوان»، «شفق سرخ» و «اطلاعات» نشان می‌دهد عمده مسائل مطرح‌شده در این نشریات شامل آموزش زنان، تربیت آگاهانه فرزندان با تأکید بر تربیت افراد میهن‌پرست بوده است.

صفائی‌ان و طولابی (۱۳۹۶) در مطالعه موردی مجله «عالم نسوان» به بررسی وضعیت بهداشت زنان در دوره رضاشاه پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که حجم قابل توجهی از مقالات مرتبط با بهداشت زنان در این مجله بیانگر نوعی تحول نگرش از ناآگاهی به تنانگی زن به ضرورت بسط مفهوم آن با توسل به پزشکی مدرن است. نویسندگان مجله با تأکید بر اهمیت پیشگیری و درمان بیماری، ضرورت جایگزینی پزشکی نوین با طبابت سنتی، نقد خرافه‌گرایی و بسط عقل‌گرایی و پزشکی نوین با الهام از تجربه کشورهای غربی، جهت ارتقای سطح آگاهی بهداشتی زنان گام برداشتند.

کوثری و تفرشی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «هویت زنانه در گفتمان پهلوی دوم: مطالعه موردی مجله «زن روز» و سخنرانی‌های محمدرضاشاه درباره زنان» با استفاده از روش تحلیل گفتمان به مطالعه هویت زنانه پرداخته است. از جمله نتایج به دست آمده در این پژوهش، درک دال مرکزی «امروزی بودن» برای گفتمان پهلوی دوم است که در جاذبه‌ای نزدیک با «اجتماعی بودن» قرار می‌گیرد. این گفتمان، تأکید زیادی بر زیبایی و جذابیت دارد و حجاب را به سبب ضدیت با اپیستمه‌هایی مانند منطقی و عقلانی بودن و همچنین همراهی آن با واپس‌گرایی، به حاشیه می‌راند.

شفیعی و حسینی‌فر (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «نقش‌های اجتماعی مرجع زنان در آغاز پهلوی دوم کاوشی جامعه‌شناختی در ماهنامه زبان زنان» به مطالعه وضعیت

اجتماعی زنان در آغاز پهلوی دوم پرداخته‌اند. این پژوهش به مطالعه ماهنامه «زبان زنان» در مقطع ۱۳۲۴-۱۳۲۱ ه.ش مصادف با آغاز دوره پهلوی دوم پرداخته است. روش اصلی پژوهش تحلیل محتوای کیفی بوده است. نتایج نشان می‌دهد با وجود گرایش‌های تجددخواهانه اصحاب نشریه، پایگاه اجتماعی زن، تنها در عرصه خصوصی تعریف شده است. مادری، همسری و دوشیزگی هر یک با انتظارات اجباری و صفات نقشی معین مورد تأکید نشریه بوده و در عین حال مادری و همسری به‌عنوان نقش‌های اصلی زنان ترجیح داده شده‌اند.

ذکایی، امن‌پور، و اندیشه (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «دیرینه‌شناسی برساخت زنانگی در ایران از عصر مشروطه تا پایان پهلوی اول» تلاش کرده‌اند با روش دیرینه‌شناسی فوکویی، نقطه پیدایی مسئله هویت زن در ایران و نیز اصلی‌ترین گفتمان‌هایی را که در برساخت زنانگی در ایران ایفای نقش کرده‌اند، را شناسایی کنند. براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان بازه تاریخی جنبش مشروطه تا پایان پهلوی اول را که از آن با عنوان فرایند مدرنیته در ایران یاد می‌شود را نقطه پیدایش مسئله زنانگی و هویت زن در ایران به‌شمار آورد. این پژوهش سه گفتمان تأثیرگذار در برساخت زنانگی و هویت زن در ایران را شناسایی کرده است. گفتمان اصلی قدرت (حاکمیت سیاسی) با بهره‌گیری از ابزار قانون و قوه قهریه، گفتمان دینی (عمدتاً روحانیت تشیع) از طریق تفسیر آیات و احادیث و باب اجتهاد و نیز گفتمان روشنفکری با استفاده از ادبیات و رمان، نگارش کتب و چاپ نشریات. از نظر پژوهشگران این پژوهش، هر سه گفتمان از طریق غیریت‌سازی از گفتمان رقیب، تعریف مفاهیم خود در مرزبندی با دیگری و برجسته‌سازی تنها یکی از مؤلفه‌های هویت‌ساز، تعریفی ایستا از زنانگی و هویت زن در ایران ارائه کرده‌اند. این در حالی است که نمایندگان گفتمان مقاومت زنانه بدون توجه به الزامات گفتمانی، با روایت‌های زنانه و نیز ترکیب و گزینش مؤلفه‌های هویتی هر یک از این گفتمان‌ها؛ یعنی ناسیونالیسم ایرانی، مذهب تشیع و مفاهیم مدرن همچون آزادی، برابری و پیشرفت، از یک‌سو بر آن بوده‌اند تا صدای حذف شده آن‌ها شنیده شود و از سوی دیگر، گفتمان‌های مسلط را به چالش بکشند.

مرور پژوهش‌های پیشین گواه این است که در دوره حکومت پهلوی، نظام سیاسی توجه ویژه‌ای به مدرن‌سازی و غربی‌شدن از طریق بدن زنانه داشته است. البته بین سیاست‌های پهلوی اول و دوم تفاوت‌هایی وجود داشت. سیاست‌های حکومت رضاشاه مبتنی بر اجبار بوده اما در دوره محمدرضاشاه هرچند عنصر اجبار حذف شده است اما به سبب گسترش انواع رسانه، روند مدرنیزاسیون و غربی‌شدن از طریق بدن زنانه گسترش پیدا کرده است. تحلیل محتوای نشریات مختلفی مانند «عالم نسوان»، «زبان زنان»، «شفق سرخ»، «اطلاعات» و «شکوفه» به منظور شناخت گفتمان‌ها و الگوهای گفتمانی زنان انجام شده است، اما این پژوهش‌ها و نشریات عمدتاً به منظور آگاهی‌بخشی در حوزه خصوصی و فردی زنان بوده است و کمتر به حضور زنان در حوزه عمومی پرداخته‌اند. در این بین نشریه «بیداری ما» به‌عنوان یک نشریه منتقد چپ‌گرا، عموماً بر فعالیت زنان در حوزه عمومی متمرکز بوده است.

۳. مطالعات نظری

در این بخش، پس از مرور اجمالی نظریه‌های مرتبط با بازنمایی، به بررسی یه رویکرد نظری در بدنمندی زنانه پرداخته شده است: ۱. کالایی‌شدن بدن زنانه؛ ۲. مقاومت به واسطه بدن زنانه و ۳. بدن زنانه تحت مالکیت دولت.

۳-۱. بازنمایی

نظریه‌های بازنمایی در این باره بحث می‌کنند که یک رسانه هیچ‌گاه ابزاری خنثی و یک میانجی بی‌طرف در ارائه تصویر به حساب نمی‌آید بلکه هر رسانه‌ای متکی به زبان و معنا است و این دو نیز در چارچوب گفتمان همواره متکی به قدرت هستند. بنابراین، بازنمایی رسانه‌ای همواره دارای سوگیری ایدئولوژیک متکی به گفتمان است. از نظر هال «گفتمان‌ها، شیوه‌های ارجاع یا ساختن دانش درباره عملی خاص هستند؛ یعنی مجموعه‌ای از تصورات، تصاویر و اعمال است که شیوه‌های حرف زدن درباره موضوع، فعالیت اجتماعی، یا نهاد اجتماعی خاص و اشکال دانش و رفتار مرتبط با آنها را فراهم می‌کند. این صورت‌بندی‌ها یا ترکیب‌های گفتمانی تعیین می‌کنند که قالب بیانی‌زبانی و

نحوه عمل مناسب و نامناسب ما در رابطه با موضوع یا فعالیت اجتماعی خاص چیست» (هال، ۲۵، ۱۳۹۱).

۲-۳. کالایی شدن بدن زنانه

مفروض این رویکرد نظری این است که در منطق بازار، بدن زن از منظر جنسی به یک سوژه برای مصرف تبدیل می‌شود. از این رو، بدنمندی زنانه، در چنگال بازار و تقاضاهای گوناگون آن گرفتار می‌شود. اگرچه در ظاهر مالکیت بدن از آن او است اما این منطق بازار است که در مورد کیفیت آن، حکم می‌کند. کالایی شدن بدن زنانه زمانی رخ می‌دهد که این بدن یا قسمتی از آن «تنها می‌شود، یا از او جدا شده و به‌عنوان یک فرد و در درجه اول به‌عنوان یک ابژه جسمی از تمایلات جنسی مردانه شناخته می‌شود» (بارتکی^۱، ۱۹۹۰). ایریگاری^۲ (۱۳۸۱) استدلال می‌کند که طرد و حذف تخیل زنانه، زن را در موقعیتی قرار می‌دهد که خود را فقط به گونه‌ای تکه‌تکه‌شده، در حاشیه جامعه مردسالار، تجربه می‌کند (ایریگاری، ۱۳۸۱، ۴۸۸). بُردو^۳ (۱۹۹۳) نیز با تمرکز بر «بدنمندی زنانه تحت فشار» (کریگان، ۱۳۹۵، ۲۷۴) معتقد است در غرب تصویر ایدئال زن، تصویر یک زن سفیدپوست و لاغراندام است و عمده زنان با تحمل مشقت‌های فراوان تلاش می‌کنند تا خود را به تصویر ایدئال نزدیک کنند. بنابراین، زنان ترغیب به انجام تمرین‌های ورزشی طاقت‌فرسا و پیروی از رژیم‌های غذایی دشوار است. بدین ترتیب «بسیاری از زنان به سلامت بدن خود اهمیت نمی‌دهند؛ آنچه برای آن‌ها مهم است، تصویری است که بدن آنان نزد دیگران ایجاد می‌کند» (هولمز، ۱۳۸۷، ۱۳۱-۱۳۰).

۳-۳. مقاومت به واسطه بدن زنانه

اگرچه در رویکرد کالایی شدن، زن به مثابه عروسکی در چنگال نظم بازار تصویر می‌شود، در رویکرد نظری مقاومت به واسطه بدن زنانه، به جنبه‌های رهایی‌بخش بدنمندی در نظام سرمایه‌داری توجه می‌شود. در این رویکرد، بدن زن، به‌مثابه میدانی برای مقاومت و به چالش کشیدن نظم اقتصادی جهانی نئولیبرال تلقی می‌شود. از دید این رویکرد، بدن،

1. Bartky
2. Irigaray
3. Bordo

مکانی است که هنجارسازی و مقاومت در آن، نهادینه شده است. تاریخ مبارزات سیاسی و اجتماعی زنان برای کنترل بدن خود، گواه این مدعا است. برای مثال، اسکات (۱۹۸۵) در تئوری‌سازی استراتژی‌های گروه‌های وابسته، از مفهوم «فرم‌های مقاومت روزانه» استفاده می‌کند. اسکات به جای بررسی مقاومت به‌عنوان شکل جمعی و عمومی شورش علیه قدرت، به اشکال روزمره مقاومت روستایی می‌پردازد. با مفهوم‌سازی اصطلاح «اشکال روزمره مقاومت» او بر هر دو مفهوم عمومی و خصوصی و تعریف فعال و منفعل از مقاومت توسط افراد تأکید می‌کند (اسکات، ۱۹۸۵، ۵). اسکات اعمالی مانند درازکردن پا، شایعات و بدگویی و کارشکنی و خرابکاری و تهمت‌زدن را هم جزء سلاح‌های ضعیف در مبارزه طبقاتی می‌داند. این سلاح‌ها، نیازی به هماهنگی و برنامه‌ریزی ندارند و از توافق‌های ضمنی و شبکه‌های غیررسمی استفاده می‌کنند. همچنین سلاح‌های مذکور، از هرگونه برخورد مستقیم نمادین با اقتدار جلوگیری می‌کنند و شیوه‌هایی در جهت ایجاد تغییر هستند. شیوه اسکات برای مقاومت، متمرکز بر فعالیت‌های روزانه گروه‌های تابع است و اجازه می‌دهد مقاومت را به‌عنوان یک عمل در حال تغییر که باید در زمینه و شرایط اجتماعی و اقتصادی و تاریخی خاصی قرار داد، مشاهده کرد. در این نظریه اعمال روزانه زنان برای مقاومت در مقابل هنجارهای اجتماعی و روابط قدرت، موجب محدود کردن کنترل بدن و رفتارهای جنسی آن‌ها است.

در زمینه مقاومت به وسیله بدن، فینکلشتین^۱ (۱۹۹۶) معتقد است «هر لباس در خود پیامی قابل تفسیر دارد. این پیام می‌تواند نشانه‌ای از مخالفت یا هم‌نوایی باشد. برای زنان مُد لباس در بسیاری موارد نوعی نشانه‌ای از ناهم‌نوایی است؛ چرا که زنان، اغلب، لباس‌هایی را خریداری می‌کنند که در آن‌ها احساس راحتی نمی‌کنند و کفش‌هایی می‌پوشند که راه رفتن با آن‌ها بسیار دشوار است. در واقع آن‌ها سعی می‌کنند نوعی استقلال فردی را به نمایش بگذارند و در برابر انتقاداتی که به آن‌ها می‌شود، مقاومت نشان دهند» (هولمز، ۱۳۸۷، ۱۳۴).

۳-۴. بدن زنانه به مثابه ابزار کنترل

در این رویکرد، نظام سیاسی و مداخله آن در بدنمندی زنانه، در کانون توجه قرار دارد. ترنر (۱۹۹۲) با تمرکز بر شیوه‌های نظارت جامعه بر عملکرد بدن و اعضای خود، بر این باور است که نهادهای حقوقی، مذهبی و پزشکی از ابتدای تولد تا هنگام مرگ، در حد قابل توجهی در تنظیم بدن نقش دارند. از نظر او «بدن انسان چهار عملکرد اصلی بازتولید، تنظیم، مهار امیال و هیجان‌های درونی و نمایش خود را دارد و نظم اجتماعی به واسطه کنترل هر یک از این عملکردها، تحقق می‌یابد» (به نقل از نتلتون، ۱۹۹۶، ۱۰۱). ترنر تحت تأثیر فوکو معتقد است که موضوع بدن نباید فقط در سطح فردی مطالعه شود بلکه لازم است به بدن جمعیت‌ها نیز توجه شود. در این صورت دو مسئله مرتبط با یکدیگر، یعنی بازتولید اجتماعی و تنظیم اجتماعی مطرح می‌شود (ترنر، ۱۹۹۲، ۵۹-۵۸).

بارتکی (۱۹۹۸) با تمرکز بر کنترل بدن‌های زنانه بر این باور است که تأثیرگذاری اعمال انضباطی مدرن بر زنان، متفاوت از مردان است. مدرنیته مفهوم جدیدی از زنانگی تولید کرده است که در ژست‌ها و نمود آن مشخص است. بارتکی این اعمال را در سه طبقه دسته‌بندی کرده است: ۱) کسانی که به دنبال ساختن بدنی «با سایز و پیکربندی مشخص» هستند؛ ۲) کسانی که از این بدن خواستار ژست‌ها، موقعیت‌ها و حرکات خاصی هستند؛ و ۳) کسانی که بدن را به یک سطح تزئینی جدید تبدیل کرده‌اند (بارتکی، ۱۹۹۸، ۹۴). بارتکی از مطالعه ماهیت هر یک از این سه دسته، نحوه تحمیل آن‌ها و اثرات تحمیل این رشته‌ها بر هویت و ذهنیت زنان، نتیجه می‌گیرد که این شیوه‌های انضباطی باید در پرتو مدرنیزاسیون سلطه مردسالار درک شوند. سبک ژست‌های زنان در طول زمان و در فرهنگ‌های مختلف، متفاوت است. این سبک‌ها، منعکس‌کننده علاقه‌مندی‌ها و مشغله‌های فرهنگی هستند که هنوز به درستی درک نشده‌اند. به زعم او، تفاوت‌های جنسیتی قابل توجهی در ژست‌ها، حرکات و تقارن عمومی بدن وجود دارد. «زنان از نظر نحوه حرکات و موقعیت مکانی زندگی محدودتر از مردان هستند. حرکات و حالات زنانه باید لطیف باشند. در حالی که، از یک زن انتظار می‌رود به روشی محدود و متناسب راه برود، در عین حال، حرکات او باید ظریف اما تحریک‌آمیز باشند. البته باید توجه داشت که نمایش بیش از حد نیز تابو محسوب می‌شود» (بارتکی، ۱۹۹۸، ۹۷).

۴. چارچوب مفهومی پژوهش

در این مقاله، منظور از بدنمندی تجربه فرد از زندگی با/از طریق بدن جسمانی است. این تجربه از طریق فنون بدن، اداها، عواطف و کنترل بدن رخ می‌دهد. به منظور ارائه یک تعریف عملیاتی از این مفهوم، با تکیه بر ادبیات تجربی و نظری موضوع، برای مفهوم «بدنمندی» سه مؤلفه کلیدی در نظر گرفته شده است:

اولین مؤلفه فنون بدنی است. منظور از فنون بدن، مجموعه قواعد و رفتارهای نظم‌یافته‌ای است که کنشگران، در انجام کارهای روزمره، از آن‌ها تبعیت می‌کنند. این فنون به صورت خودکار و آبی به کنشگر تحمیل می‌شوند (بروتون، ۱۳۹۶). حرکت‌هایی نظیر قدم‌زدن، دویدن، پریدن، شناکردن، خوابیدن، نشستن و برخاستن، غذا خوردن و نوشیدن، نگهداری و رسیدگی به بدن و نظایر آن در زمره فنون بدن قرار می‌گیرند. این فنون بر اساس عادت‌واره فرهنگی ایجاد و با از میان رفتن شرایط اجتماعی و فرهنگی، ناپدید می‌شوند. اساساً فنون بدنی، به صورت انفرادی و بدون ارتباط با سایر کنشگران دیگر تجربه می‌شوند. مؤلفه دوم، اداهای بدنی است که شامل استفاده غیرکلامی از بدن در برخورد بین کنشگران اجتماعی است. انتقال غیرکلامی پیام سلام یا خداحافظی با اشاره دست، تکان سر، دست دادن، در آغوش کشیدن، بوسیدن و حرکات چهره، اداهای مربوط به پذیرفتن یا رد کردن یک پیام، حرکات صورت و بدن که سخن گفتن را همراهی می‌کنند، جهت نگاه، فاصله‌ای که کنشگران را از هم جدا می‌کند، شیوه‌های لمس کردن یا پرهیز از تماس با یکدیگر و نظایر آن، مجموعه انواع اداهای بدنی را تشکیل می‌دهند. اساساً اداهای بدنی در تعامل با کنشگران دیگر، معنا می‌یابند. پرواضح است که اداهای بدنی نیز همانند فنون بدنی، تحت تأثیر شرایط اجتماعی و فرهنگی قرار دارند.

سومین مؤلفه بدنمندی، عواطف است. عواطفی نظیر عشق، دوستی، رنج، تحقیر، شادی و خشونت، که انسان‌ها در شرایط گوناگون، آن‌ها را احساس می‌کنند و شیوه بیان آن‌ها در حالات فیزیکی، ریشه در هنجارهای جمعی ضمنی دارند. این عواطف خودانگیخته نیستند بلکه بر پایه مناسکی، سازمان و معنا یافته‌اند و دیگران را مخاطب قرار می‌دهند. این عواطف خود را بر چهره، بدن، حرکات، اداها و غیره نشان می‌دهند (بروتون، ۱۳۹۶، ۷۷).

۵. روش پژوهش

در این مقاله از روش‌شناسی ترکیبی و از روش تحلیل محتوای کمی و کیفی استفاده شده است. تمام شماره‌های نشریه «بیداری ما» در فاصله سال‌های ۱۳۲۳ تا ۱۳۲۷ هـ.ش بررسی شده‌اند^۱. برای این منظور، باتوجه به چارچوب مفهومی پژوهش و ابعاد سه‌گانه بدنمندی (فنون بدن، اداها و عواطف) تمام عبارات معنادار از متون نشریه استخراج شده و به هرکدام از آنها کدی اختصاص یافته است. سپس، گدهای استخراج‌شده بر اساس وجوه اشتراک، تحت یک زیرمقوله دسته‌بندی شده‌اند. در مرحله نهایی از تجمیع زیرمقولات، مقولات اصلی پژوهش استخراج شده است. برای تشکیل مقولات، اصل جامع و مانع بودن و همگنی و استقلال آنها مدنظر بوده است. همچنین تمام مضامین، زیرمقوله‌ها و مقولات، به صورت کمی شمارش شده‌اند.

۶. یافته‌ها

نتایج شمارش کمی مطالب در بخش یافته‌های توصیفی و نتایج تحلیل‌های کیفی در بخش یافته‌های تحلیلی، ارائه شده‌اند.

۱-۶. یافته‌های توصیفی

تحلیل کمی مطالب نشریه نشان می‌دهد بیش از نیمی از مطالب نشریه در قالب مقاله یا گزارش، منتشر شده است. تمام مطالب نشریه توسط زنان ایرانی تألیف شده و در موارد معدودی نیز متون غربی با هدف آموزش شیوه‌های نوین مادری به زنان ایرانی، ترجمه شده‌اند. همچنین به ندرت آگهی‌های تجاری در نشریه منتشر شده و در صورت انتشار نیز هدف آن‌ها معرفی نشریه‌ها یا تشکلات زنانه بوده است. در جدول شماره (۱)، فراوانی قالب مطالب نشریه بیداری ما آورده شده است.

۱. لازم به ذکر است که نشریه مذکور، از اسفند ۱۳۲۵ تا فروردین ۱۳۲۷ هـ.ش توقیف بوده است.

جدول ۰۱. فراوانی و درصد قالب مطالب نشریه «بیداری ما» از سال ۱۳۲۳ تا ۱۳۲۷ ه.ش

قالب مطلب	فراوانی	درصد
شعر، ادبیات و فکاهی	۸۸	۲۱.۹
مصاحبه و سخنرانی	۱۲	۳
مقاله و گزارش	۲۰۴	۵۰.۷
اخبار	۳۴	۸.۵
زندگی روزمره	۳۶	۹
بیوگرافی	۸	۲
مقالات و نامه‌های ارسال شده	۱۶	۴
آگهی و تبلیغات	۴	۱
جمع	۴۰۲	۱۰۰

تحلیل کمی مطالب نشریه از منظر محتوای مطالب نشان می‌دهد مهم‌ترین محتوای نشریه، شیوه مواجهه زنان با امر آموزش، است. با توجه به اهمیت آموزش و گسترش آموزش در نتیجه اقدامات رضاشاه، امر آموزش برای زنان، در کانون توجه محافل زنانه و منتقد قرار داشت.

دومین محتوای نشریه به لحاظ فراوانی، رویارویی زنان با نظام سیاسی و قانونی مستقر در دوره پهلوی دوم است. این نظم سیاسی و حقوقی که میراث دوران رضاشاه محسوب می‌شد، همواره محل مناقشه نویسندگان نشریه بود. به عبارتی، یکی از موازین اصلی نشریه در نقد اصلاحات رضاشاه و ماهیت دیکتاتورمآبانه آن بوده است در مقوله فرعی «مواجهه با نظم سیاسی و قانونی مستقر»، موضوع محوری نشریه، آگاهی بخشی سیاسی و قانونی به زنان، مبارزه با دیکتاتوری پهلوی، مبارزه در راه احقاق حقوق، نقد و تحلیل قوانین حقوقی نظیر حق رأی بوده است. محتوای نشریه «بیداری ما» با پژوهش ذکائی، امن‌پور، و اندیشه (۱۳۹۸) در مورد مبارزات روشنفکران عصر پهلوی اول در یک راستا بوده است. وی استدلال کرده است که «روشنفکران در ایران در وهله اول، حکومت استبدادی و در وهله دوم، باورهای غلط مذهبی و آداب و رسوم منحط سنتی را عامل اصلی وضعیت موجود معرفی کردند (ذکائی، امن‌پور، و اندیشه، ۱۳۹۸).

سومین محتوای استخراج شده، «مواجهه با نظم عرفی و مردسالار» است. این نظم عرفی ثمره درهم آمیختگی باورهای سنتی و عرفی ایرانیان است. باور به خرافات، باور به

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۷۶

دوره ۱۵، شماره ۴
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۶۰

جایگاه فرودست زن و محدودیت‌های برای زن، از جمله موضوعات کلیدی در این مقوله فرعی هستند. این مقوله عمدتاً با کلیدواژه «ارتجاع» در نشریه طرح شده است. شیوه مواجهه زنان با اجتماع (اعم از گروه‌های زنانه، حضور در عرصه عمومی و بازار کار) چهارمین محتوای استخراج شده از نشریه است. در مطالب مرتبط با این محتوا، عموماً به چگونگی تعامل با دیگران، حضور در محافل عمومی (شیوه پوشش، اداها و رفتارها) پرداخته شده است. با شروع صنعتی‌سازی ایران و ورود بازار سرمایه‌داری به ایران در اوایل دهه ۱۳۲۰ ه.ش، و نضج‌گیری سینمای تجاری، تبلیغات و مصرف‌گرایی، روند کالایی‌سازی جامعه و از جمله بدن زنانه در ایران آغاز شده بود. از این رو، چگونگی مواجهه زنان با غرب و دستاوردهای مادی آن به ویژه مظاهر مادی فرهنگ آمریکایی، آخرین قالب محتوای مطلب نشریه بوده است.

جدول ۲. محتوای مطالب نشریه

محتوای مطالب	فراوانی	درصد
مواجهه با نظم سیاسی و قانونی مستقر	۶۸	۲۳.۷
مواجهه با نظم عرفی و مردسالار	۶۲	۲۱.۶
مواجهه با امر آموزش زنان	۸۵	۲۹.۶
مواجهه با غرب و مدرنیته	۱۴	۴.۹
مواجهه با اجتماع	۵۸	۲۰.۲
جمع کل	۲۸۷	۱۰۰

۲-۶. یافته‌های تحلیلی

بر اساس نتایج تحلیل محتوای کیفی، ۶۷ مضمون و ۳ مقوله اصلی برای نشریه استخراج شد. در این بخش، بر اساس مضامین استخراج شده، ویژگی‌های هر مقوله اصلی در ابعاد سه‌گانه بدنمندی (فنون بدنی، اداها و عواطف) تشریح شده است.

الف) بدنمندی سنتی^۱. بدنمندی سنتی یکی از مواضع انتقادی نشریه بوده است. این شکل از بدنمندی مخالف حضور زنان در جامعه است و آنان را محدود به فضای خانه می‌داند.

۱. این بدنمندی براساس مطالب نشریه با عنوان ارتجاع نیز بیان شده است و منظور از آن بازگشت به محیط خانه و به دور از آگاهی و سواد است.

بدین ترتیب، مخالف تحصیل زنان نیز است. خانه‌داری تمام‌وقت، شوهرداری و بچه‌داری، صحبت نکردن با مردان نامحرم، شنیده نشدن صدای زن توسط مرد نامحرم، شرم و حیا از دیگران، انزوا و تقدیرگرایی از جمله مضامین استخراج شده برای این شکل از بدنمندی هستند. در جدول شماره (۲) مضامین و مصادیق استخراج شده در بدنمندی سنتی آورده شده‌اند.

جدول ۳. ابعاد بدنمندی و مضامین استخراج شده در بدنمندی سنتی

ابعاد بدنمندی	مضامین	برخی مصادیق
فنون بدنی	خانه‌داری تمام‌وقت (شستشو، آشپزی و ...)	«زن خانه همیشه در قید آشپزخانه و در حال خوردن دود اجاق است» (شماره هفتم، سال ۱۳۲۵، ص ۱۴).
	شوهرداری و بچه‌داری	«از روز اول که دست راست را از دست چپ می‌شناسد او را به شوهر می‌دهند. چه فقیر و چه غنی. تنها راه زندگی و یگانه حرفه‌ای که جامعه برای او تهیه کرده» (شماره اول، سال ۱۳۳۳، ص ۱۰).
	تنها قدم نزدن در خیابان صحبت نکردن با مردان نامحرم محدود شدن به مجالس زنان	«آیا در مقابل این تظاهرات ارتجاعی مثل تهدید به بستن مدارس دختران و غیره باز هم ما باید ساکت باشیم؟» (۱۳۲۳، شماره دوم، ص ۱۰).
ادها	عدم سواد آموزی زنان	«اصولاً این همه تعصب‌های دیوانه‌وار که نسبت به زنان وجود دارد از روزی پیدا شده که زن جنبه تملک پیدا کرده و الا انسان نسبت به چیزی که آن را متعلق به خود نمی‌داند این همه تعصب نخواهد داشت» (۱۳۲۳، شماره دوم، ص ۱۰)
	نخندیدن در مجالس مختلط شنیده نشدن صدای زن توسط مرد استفاده زیاد از سر و چشم و ابرو برای علامت دادن در مجالس	«زن را در تاریکی حرمسرا فرو می‌برد و حتی شکل او و حتی سایه او و حتی آهنگ صدای او را اجازه نمی‌دهد که دیگران بشنوند» (۱۳۲۳، شماره دوم، ص ۹)
	راضی به تقدیر و قسمت الهی سوز و ناله نسبت به مشکلات خجالت از دیگران ناتوان و بی‌اراده	«با داشتن این روحیه زن میل دارد به فرد قوی‌تری تکیه کند و احساس می‌کند ضعیف است» (۱۳۲۳، شماره دو، ص ۱۳). «زن در حُجُب، خجالت و سکوت و نادیدگی زیست می‌کند» (۱۳۲۳، شماره سه، ص ۱۲).
عواطف	احساس گناه بی‌اعتمادی به دیگر زنان حسادت سازگاری در صورت وجود زن دوم	«گستاخی و بی‌پروایی از مرد قبیح نیست و حال آن که از زن گناهی است که باید با خون شست» (۱۳۲۳، شماره سه، ص ۱۲). «سال‌هاست که زنان وقتی به هم می‌رسند قصه مصائب و بدبختی‌های خود را نقل کرده و آه می‌کشند» (۱۳۲۳، شماره دو، ص ۱۴).
	سرشکستگی در صورت بچه‌دار نشدن انزوا	«تمام اعضای بدن زن از گناه است، طرز فکر و روش گفتار و احساسات و روحيات و نشست و برخاست او با مرد فرق فاحش دارد» (۱۳۲۳، شماره سه، ص ۱۲).

ب) بدنمندی عروسکی. این نوع بدنمندی نیز همانند بدنمندی سنتی در کانون نقد نشریه قرار دارد. به عبارت دیگر، نشریه از طریق نکوهش ویژگی‌های بدنمندی عروسکی، به مرزهای بدنمندی ایدئال خود تعین می‌بخشد. اتکاء بر سرمایه جنسی اصلی‌ترین رکن بدنمندی عروسکی است. از جمله مضامین این بدنمندی می‌توان به این موارد اشاره کرد: استفاده از جذابیت جنسی برای جلب توجه دیگران، آرایش زیاد، تقلید از اداها و طرز صحبت کردن ستارگان سینما، پوشیدن لباس‌های گران قیمت و مُد روز، وابستگی مالی به مردان، تمایل زیاد به خرید، شب‌نشینی و اختلاط با مردان دیگر (به غیر از همسر و با اجازه همسر)، آرایش مو و چهره به سبک روز اروپایی، پوشیدن لباس به سبک روز و اروپایی، تمایل و تلاش برای داشتن بدنی لاغر و کشیده مانند ستارگان سینما. این ویژگی‌ها با نظریات کالاشدگی بدن زنانه مطابقت دارد (بُردو، ۱۹۹۳؛ فریدرکسون و رابرتز، ۱۹۹۷؛ بارتکی، ۱۹۹۸؛ ایریگاری، ۱۳۸۱). هرچند این نوع بدنمندی در آن دوره آنچنان گسترش پیدا نکرد اما با توجه به سیاست‌های پهلوی مبتنی بر مدرنیزاسیون از طریق بدن زنانه، خطر رواج آن را نویسندگان نشریه پیش‌بینی کرده بودند. در جدول شماره (۴) ابعاد بدنمندی و مضامین استخراج‌شده در بدنمندی عروسکی آورده شده است.

جدول ۴. ابعاد بدنمندی و مضامین استخراج‌شده در بدنمندی عروسکی

ابعاد بدنمندی	مضامین	برخی مصادیق
شب‌زنده‌داری و خوابیدن تا ظهر	آرایش روزانه و پوشیدن لباس‌های گران و جدید	«ساعت‌های خانم خانه بی‌مصرف می‌گذرد. شب‌زنده‌داری خسته‌کننده با خواب کسالت‌آور تا ظهر» (۱۳۲۷، شماره دوم، ص ۲).
	توجه بسیار به زیبایی (پوست و لاغری)	«برای این زن، نوشتن نامه‌های عاشقانه، چیدن گل‌های بوستان، پوشیدن لباس‌های لطیف، وقت گذران در روی صندلی توالت کافی است. از نظر اینان، شوهر ایدئال کسی است که خانه و زندگی تهیه کند، کافه می‌برد، لباس می‌خرد، شب‌نشینی می‌رود و اجازه می‌دهد که با زن او برقصند» (۱۳۲۷، سال پنجم، ص ۱).
آرایش غلیظ چهره و مو بر اساس مُد روز	پوشیدن لباس‌های به‌روز بر اساس مُد اروپایی با قیمت بسیار بالا	«از وجود زن درک یک بازیچه یک آلت تولید مثل، یک عروسک حرمسرا یا خیلی دست‌بالا را بخواهند و منتهای ارادت را به زن نشان دهند، یک الهه جمال ساخته و پرداخته در مقابل چشم مردها می‌گذرانند» (۱۳۲۷، شماره دوم، ص ۲۴).
فنون بدنی	حضور در مهمانی‌های مختلط و اختلاط با مردان در مورد مسائل روزمره	

1. Fredrickson & Roberts

«آرایش لباس، تجمل، نخستین شعارهای مقدس دنیای این دسته از زنان ماست. اجتماع و خدمت اجتماعی حرف لغی است. رؤیاهای او همه در اطراف بازیگرانی که در فیلم‌ها دیده دور می‌زند. سفر به آمریکا، فلان پالتو پوست، فلان کفش فلان کلاه، فلان شوهر که دارای فلان سیستم اتوموبیل است و در مقابل این هوس‌ها کلیه مبادی اخلاق و سجیات او متزلزل می‌شود» (۱۳۲۷، شماره سوم، ص ۱۳).

صحبت کردن با مردان در
مهمانی‌ها

«آشنایی آن‌ها با فرهنگ جهانی به چند رقص ناموزون و زمزمه تصنیف‌های بینک‌کراسی یا تینا روسی و خواندن مجلات ترو رومنس یا مجلات دیگر سینمایی و از برداشتن اسم چند ستاره هالیوود محدود است. چند بازی با کارت، یک تقلید ناقص از ترتیبات زندگی اروپایی و اخیراً به خصوص آمریکایی، به‌اضافه جویدن دائمی سقز، دانش آن‌ها را تکمیل می‌کند» (۱۳۲۷، شماره دوم، ص ۲).

تقلید از آداهای هالیوودی در
هنگام صحبت کردن

نگاه همراه با عشوه‌گری

خنده‌های هالیوودی

جویدن دائمی آدامس

«خوی و منش یک عروسک، مشتی اطوار سبک و مشتی هوس بازی کودکانه، گاه شخص از دیدن این زن‌های آراسته که با تقلید از حرکات ستارگان سینما، قیافه و رفتار تصنعی به خود می‌گیرند، واقعاً رقت می‌کند، آیا یک انسان فقط برای این درست شده است؟ روزی چند ساعت وقت خود را بکشد تا خود را لایق ذوق خواستاران بی‌لایند و سپس با مقداری خنده لوس و گفت‌وگوی بی‌پایه و رفتاری ناهنجار و ساختی در همه‌جا ظهور کند» (۱۳۲۷، شماره دوم، ص ۱).

تقلید از رقص آمریکایی

«رواج تجمل‌پرستی و خودخواهی و عدم اعتنا به مبادی اجتماعی در میان دسته‌ای از زنان» (۱۳۲۳، شماره دوم، ص ۳).
«این زن‌ها از لحاظ پایه فکری با زنان عقب مانده تفاوتی ندارند. همان حسادت، همان جنجال بلاانقطاع در خانه، همان کینه‌جویی و حتی همان توسل به فال و طلسم و جادو، تغییر فقط در ظاهر است و این تغییر ظاهری به قدری است که در نظر اول به کلی متفاوت جلوه می‌کند (۱۳۲۳، شماره سوم، ص ۱۳).
«روح آن‌ها مبتذل، سطحی و فاقد باریک‌اندیشی و ظرافت است ... تکرار خسته‌کننده سر و وضع آن زن و زندگی داخلی زن دیگر، غبطه به این و دشنام به آن» (۱۳۲۷، شماره چهارم، ص ۲).

علاقه بسیار به حضور در
مهمانی‌های مختلط

«برای کوچکترین عقب‌ماندگی خود از تقلید مُد یا خرید فلان پارچه یا تهیه فلان جواهر شدیداً اشک می‌ریزند ولی درام مرگبار زندگی یک ملت برای آن‌ها تأثیرآور نیست. نه فقط در مقابل جوشش نهضت‌های اجتماعی به فکر فرو نمی‌روند بلکه آن را مسخره می‌کنند» (۱۳۲۷، شماره دوم، ص ۲).

آداه

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۸۰

دوره ۱۵، شماره ۴
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۶۰

عواطف

ج) بدنمندی مبارز. مهم‌ترین رکن بدنمندی مبارز، استفاده از بدن به‌مثابه «ابزاری برای مقامت و مبارزه» است. در این رویکرد، زن به واسطه بدنمندی خود، با نظم سیاسی و حقوقی مستقر، باورهای عرفی و سنتی موجود مقابله می‌کند. همانند دو شکل پیشین، این شکل نیز از منظر بدنمندی، ویژگی‌هایی برای زن قائل است: داشتن اعتمادبه‌نفس، صحبت کردن به دور از ادا و اطوار تقلیدی از غرب، شرکت در بحث با دیگر مردان و زنان، تبادل افکار، حضور همراه با آگاهی در اجتماع، اراده قوی و جدی برای برعهده گرفتن مسئولیت‌ها و انجام دادن آن‌ها، توجه به وظایف و نقش‌های اجتماعی در کنار وظایف و نقش‌های مادری و همسری، پوشیدن لباس‌های به‌روز اما پوشیده و استفاده از آرایش کم و غیرتحریک‌آمیز. به عبارتی در این نوع بدنمندی، زنان با داشتن استقلال مالی، آزادی‌های سیاسی، حقوقی، اجتماعی و داشتن آگاهی می‌توانند کنترل بیش از حد بدن خود را از حاکمیت، نظام عرفی و سیستم سرمایه‌داری خارج نمایند. در جدول شماره ۵ مضامین و مصادیق استخراج شده از نشریه برای این بدنمندی آورده شده‌اند.

جدول ۵. ابعاد بدنمندی و مضامین استخراج شده در بدنمندی مبارز

ابعاد بدنمندی	مضامین	برخی مصادیق
فنون بدنی	انجام وظایف خانه در کنار مسئولیت‌های اجتماعی	«زنان امروز پی‌برده‌اند که فقط به دنیا آوردن کودکان وظیفه آن‌ها نمی‌باشد بلکه مسئولیت رشد و تربیت را به عهده دارند» (۱۳۲۷، سال پنجم، شماره، آبان و آذر)
	ورزش کردن	«ورزش‌های صحیح روزانه موجب رشد قوای جسمی و عقلی و روحی است» (۱۳۲۷، شماره پنجم)
	رسیدگی به پوست و مو با استفاده از مواد طبیعی	«برای این‌که زن زیبا باشد باید قبل از هر چیز سلامتی خود را حفظ نماید و هر روز کرم یا پودر جدیدی به صورت نماند» (۱۳۲۷، شماره دوم).
	تربیت و مراقبت از کودکان بر اساس روش‌های علمی جدید	«خانم طباطبائی با سلیقه آن است که علاوه بر دانستن تهیه و ترکیب خوراک، به رموز علمی طبخ آشنا باشد» (۱۳۲۵، شماره هشتم).
	تغذیه مناسب	«رعایت پاکیزگی در هر موقع و در هر جا برای زنان لازم است و بهترین وسیله برای سلامتی» (۱۳۲۴، شماره چهارم).
	خوابیدن به قاعده	
	رعایت بهداشت با هدف پیشگیری از بیماری	

ابعاد بدنمندی	مضامین	برخی مصادیق
	پوشیدن لباس‌های به‌روز و ساده	«اگر بخواهید زیبا باشید هرچه ساده‌تر، بهتر» (بیداری ما، سال پنجم، شماره دوم، اردیبهشت ۱۳۲۷).
	حضور در مجالس مختلط	
	تعامل با دیگران (مردان، زنان)	
	آرایش کم‌چهره	
	نشستن بدون خم شدن کمر	
	چهره عبوس و جدی	
	بیان قاطع جملات	
	اجتناب از خندیدن بی‌جا و عشوهرگرانه	
عواطف	انزجار از ثروتمندان و سرمایه‌داران	«من از رحم متمول برای فقیر بیزارم» (۱۳۲۳، شماره دوم، ص ۱۵)
	شهامت و فداکاری	
	ایستادگی در مقابل خرافات	
	فریاد زدن برای مطالبات	
	اعتماد و همبستگی بین زنان	
	میهن‌دوستی	
	حسن انتقام	
	مبارزه در راه احقاق حقوق زنان	
	همدردی	
	«می‌گویند وقتی ملتی از بین می‌رود که دیگر حس انتقام در او نباشد، آیا ما باید این ملت باشیم؟» (۱۳۲۳، شماره سوم، ص ۲۰).	
	«ما از شما رادمردان ایران انتظار داریم که زنان خانواده‌های خود را بیدار کرده به کمک ما هدایتشان کنید» (۱۳۲۳، شماره سوم، ص ۲۶).	

۷. بحث و نتیجه‌گیری

هرچند نشریات به‌عنوان یکی از منابع با ارزش برای فهم شرایط اجتماعی و فرهنگی هستند اما نمی‌توان از این واقعیت چشم‌پوشی کرد که مفهومی که از طریق رسانه‌ها تعریف و بازنمایی می‌شود، الزاماً منطبق بر واقعیت‌های اجتماعی نیست بلکه تصویری برساخته شده است که ممکن است در برخی از جنبه‌ها با تأکید اغراق‌آمیزی همراه باشد و از بازنمودن جنبه‌های دیگر چشم‌پوشی کند (دائل، ۱۳۸۰). تحلیل محتوای نشریه بیداری ما نیز نمایانگر تمام واقعیت آن دوران نیست بلکه ما را در شناخت چگونگی بازنمایی بدنمندی زنانه در نشریات منتقد آن دوره یاری می‌رساند.

نتایج تحلیل محتوای کیفی نشان داد، سه شکل بدنمندی زنانه در این نشریه قابل تشخیص است. این اشکال سه‌گانه با عنوان مقولات اصلی از محتوای نشریه استخراج

شده‌اند: بدنمندی سنتی، عروسکی و مبارز. از آن جایی که رویکرد نشریه، انتقادی و تجویزی بوده است، مطالب نشریه در جهت تأیید و ترویج بدنمندی مبارز و نقد دو شکل دیگر بدنمندی، جهت‌دهی شده بود. به عبارت دیگر، نشریه از طریق نقد اشکال رقیب بدنمندی (سنتی و عروسکی) به دنبال تعیین بخشی به مرزهای رویکرد موردنظر خود بود. مقایسه اشکال بدنمندی از منظر ابعاد بدنمندی گواه این است که بدنمندی مبارز، در درجه اول، در جهت نقد نظم سیاسی و قانونی مستقر (دوره پهلوی دوم) سامان یافته بود و با برخی محدودیت‌های ناشی از عرف و شرع، مخالفت داشت. همچنین این شکل از بدنمندی در مسیر افزایش آگاهی زنان تلاش می‌کرد و معتقد بود مواجهه زنان با دستاوردهای مادی غرب، نباید منفعلانه و کالایی شده باشد. در جدول شماره ۶، ارتباط بین محتوای مطالب نشریه و اشکال مختلف بدنمندی، قابل ملاحظه است.

جدول ۶. ویژگی‌های مقولات اصلی استخراج شده بر اساس مقولات فرعی

مقولات فرعی	مقولات اصلی استخراج شده		
	بدنمندی سنتی	بدنمندی مبارز	بدنمندی عروسکی
مواجهه با نظم سیاسی و قانونی مستقر	مخالف	مخالف	موافق
مواجهه با نظم عرفی	پذیرش	مخالف	مخالف
مواجهه با دانش	عدم پذیرش	پذیرش/ تشویق	پذیرش/ محدود
مواجهه با غرب و مدرنیته	نفی	نفی	تقلید
مواجهه با اجتماع	محدودیت حضور	حضور با آگاهی	حضور بدون آگاهی

با توجه به جدول شماره (۶)، بدنمندی مبارز در مقولات مواجهه با نظم سیاسی و قانونی مستقر و همچنین مواجهه با غرب و مدرنیته با بدنمندی سنتی در یک راستا قرار دارند. هرچند بدنمندی مبارز به نقد بدنمندی سنتی می‌پردازد اما این نقد بیشتر متوجه عدم آگاهی و تحصیلات زنان و عدم حضور در اجتماع است. با توجه به رویکرد انتقادی و مبارزاتی نشریه، در هر پنج قالب محتوای نشریه، جهت‌گیری اصلی نشریه مشهود است. البته تعیین مرزهای دقیق رویکرد نشریه، از طریق توصیف و نقد رویکردهای بدیل محقق شده است.

مقوله بدنمندی سنتی، نظم عرفی مبتنی بر مردسالاری را به عنوان یک نظم طبیعی و عقلانی می‌پذیرد. این رویکرد با تحصیل زنان مخالف است، زنان را محدود به محیط خانه می‌داند، اصلی‌ترین وظیفه زنان را فرزندآوری و پرورش فرزند، رسیدگی به امور خانه و همسراری می‌داند و استقلال مالی زن را به رسمیت نمی‌شناسد. در آن دوره، همین رویکرد بدنمندی سنتی، مورد انتقاد روشنفکران و جنبش‌های زنان قرار داشته است. برای مثال ذکایی، امن‌پور، و اندیشه (۱۳۹۸) می‌نویسند: «از مهمترین خصوصیات روشنفکران دوران مشروطه و پهلوی اول می‌توان به ویژگی دفاع از آزادی زنان، تأکید بر برابری مرد و زن و نیز انتقاد از مناسبات، رسوم و سنت‌های اجتماعی و فرهنگی زمانه خود اشاره کرد که به باور آنان، اصلی‌ترین مانع حضور زنان در جامعه ایران به شمار می‌رفت». در واقع، نویسندگان نشریه «بیداری ما» در مخالفت با بدنمندی سنتی از طریق غیریت‌سازی از زن سنتی و نفی موجودیت آن، مدل مطلوب خود برای بدنمندی زنانه را ارائه می‌کردند.

از طرفی نظام سیاسی با هدف الگوبرداری از بدنمندی زنانه در غرب به دنبال پیاده‌سازی سیاست‌های مدرن‌سازی از طریق بدن زنانه بود. نتیجه این سیاست‌ها به ظهور بدنمندی عروسکی منجر شد. این نوع بدنمندی که به شدت تحت تأثیر فرهنگ آمریکایی قرار داشت، در مواجهه با قوانین موجود و تحصیلات زنان، موضعی خنثی اتخاذ کرد. هر چند براساس شکل بدنمندی عروسکی، زنان در جامعه حضور دارند اما حضور آنان متکی بر سرمایه‌های جنسی زنانه است.

مقوله بدنمندی مبارز، نمایانگر تصویر ایدئال نویسندگان و گردانندگان نشریه از یک زن ایرانی در عصر پهلوی دوم است. از آنجایی که این نشریه مرتبط با حزب توده بود، مبارزه در جهت احقاق حقوق یکی از مطالب اصلی آن بود. جهت مطالب منتشرشده در مقولات بدنمندی سنتی و عروسکی، انتقادی است، در حالی که در مقوله بدنمندی مبارز، جهت مطالب تأییدی و تجویزی است. بدین سبب یکی از اهداف بدنمندی مبارز، مبارزه در راه اصلاح قوانین، استقلال اقتصادی زنان، رهایی از خرافات و افزایش آگاهی در جامعه عنوان شده است.

به طور کلی می‌توان گفت از منظر رویکرد نشریه، مقوله بدنمندی مبارز در حدفاصل بین بدنمندی عروسکی و بدنمندی سنتی قرار دارد و فاصله آن با بدنمندی سنتی و

عروسکی باید حفظ شود؛ نزدیکی به بدنمندی سنتی باعث در حاشیه ماندن زنان، مردانه شدن فضاهای عمومی، کاهش استقلال مالی زنان، بی‌سوادی یا کم‌سوادی آنها و محدود شدن زنان به فضای خانه می‌شود. در مقابل، گرایش به بدنمندی عروسکی باعث افزایش حضور جنسی شده و کالایی شده زنان در عرصه عمومی خواهد شد. در این رویکرد زنان به ظاهر آزاد هستند؛ چرا که مفهوم آزادی در استفاده از لوازم آرایشی، پوشیدن لباس‌های گران‌قیمت و جذاب برای مردان نهفته است. البته در این رویکرد نیز همانند بدنمندی سنتی، زنان استقلال مالی از خود ندارند، سلطه مردانه همچنان پابرجا است و این سلطه تنها ظاهر مدرن و غربی به خود گرفته است. در مواردی ممکن است بدنمندی عروسکی قواعد سخت‌گیرانه‌تری را در مقایسه با بدنمندی سنتی، بر بدن زنانه تحمیل کند؛ اندام لاغر و کشیده، آرایش بسیار مو و چهره، لباس‌های گران‌قیمت و جذاب، استفاده از لوازم تزئینی مانند کیف و زیورآلات، پوشیدن کفش‌های پاشنه‌بلند و صحبت کردن همراه با ادا و اطوار برخی از قواعد انضباط‌بخش بدنمندی عروسکی هستند.

براساس رویکرد نشریه، اگرچه بدنمندی سنتی و عروسکی در تضاد با یکدیگر قرار دارند اما هر دو تحت کنترل رژیم‌های قدرت قرار دارند. به باور گردانندگان این نشریه، باورهای سنتی، عرفی و مذهبی، بدنمندی سنتی را کنترل می‌کنند و بدنمندی عروسکی در کنترل قدرت و مدرنیته پهلوی قرار دارد. این در حالی است که بدنمندی مبارز به‌عنوان رویکرد مقاومت از طریق بدن زنانه، رویکردی رهایی‌بخش است. مقوله بدنمندی مبارز با ویژگی‌هایی که ذکائی، امن‌پور، و اندیشه (۱۳۹۸) برای گفتمان مقاومت در دوره پهلوی اول قائل هستند، همسویی دارد: «مشخصه اصلی گفتمان مقاومت، نقد تعریف و جایگاه سنتی زن در ایران و تلاش برای آگاهی‌بخشی به زنان در جهت بهبود وضعیت فردی و خانوادگی و دست‌یافتن به حقوق اجتماعی و سیاسی بود».

هرچند رویکرد بدنمندی مبارز با ویژگی‌های گفتمان مقاومت در پژوهش ذکائی، امن‌پور، و اندیشه (۱۳۹۸) تقریباً یک‌سو است اما رویکرد نشریه «بیداری ما» در بیان مقاومت عموماً مبتنی بر الزام و اجبار است. این مسئله در انتقاد تندروانه، تحقیر اشکال دیگر بدنمندی و اجبار خصمانه زنان به پیروی از بدنمندی مطلوب نشریه، نمایان است.

اگرچه شکل بدنمندی مطلوب نشریه، سایر اشکال بدنمندی را به سبب تحمیل قواعد سخت بر بدن زنانه، نقد می‌کند اما یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، بدنمندی مبارز نیز قواعد سختی را بر بدن زنانه تحمیل می‌کند. این قواعد در لزوم سوادآموزی و کسب آگاهی، حضور پررنگ در اجتماع، اشتغال، فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی نمایان هستند. همین مسئله مانعی بر سر راه گسترش تفکرات این نشریه در بین زنان عادی جامعه بوده است.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۸۶

دوره ۱۵، شماره ۴
زمستان ۱۴۰۱
پیاپی ۶۰

منابع

ایریگاری، لوس (۱۳۸۱). آن اندام جنسی که اندام نیست (مترجمان: نیکو سرخوش و افشین جهاندیده). در کهن، لارنس (ویراستار) متن‌هایی برگزیده از مدرنیسم به پُست‌مدرنیسم (مترجم: مترجم عبدالکریم رشیدیان). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۷۷)

بروتون، لو. داوید (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی بدن (مترجم: ناصر فکوهی) تهران: نشر ثالث. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۲)

حامدی، زهرا (۱۳۹۴). بازتاب تعاملات فکری اندیشه‌گران در خصوص آموزش زنان در دوره پهلوی اول مبتنی بر سه نشریه عالم نسون، شفق سرخ و اطلاعات. تاریخ اسلام و ایران، ۲۵(۲۷)، ۱۰۳-۱۲۴. doi: 10.22051/hii.2015.2115

ذکایی، محمد سعید؛ و امن‌پور، مریم (۱۳۹۲). درآمدی بر تاریخ فرهنگی بدن در ایران. تهران: نشر تیسرا.

ذکایی، محمد سعید؛ امن‌پور، مریم؛ و اکبری، اندیشه (۱۳۹۸). دیرینه‌شناسی برساخت زنانگی در ایران از عصر مشروطه تا پایان پهلوی اول. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۲۰(۴)، ۸۶-۱۱۵. doi: 10.22034/jsi.2019.47871

شفیعی، سمیه‌سادات؛ و حسینی‌فر، زهرا (۱۳۹۷). نقش‌های اجتماعی مرجح زنان در آغاز پهلوی دوم؛ کاوشی جامعه‌شناختی در ماهنامه زبان زنان. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۵(۸۲)، ۱۵۷-۱۸۷. doi: 10.22054/qjss.2018.23523.1593

صفانیان، بهاره؛ و طولابی، توران (۱۳۹۶). تجدد و بهداشت نوین در آستانه تشکیل دولت مدرن: بررسی رویکرد مجله عالم نسون به بهداشت زنان. تحقیقات تاریخ اجتماعی، ۷(۲)، ۱۷۱-۱۵۳. doi: 10.30465/shc.2018.2948

کریگان، کیت (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی بدن: نظریه‌های مدرن، پست‌مدرن، پسااخترگرایانه (مترجم: محسن ناصری‌راد). تهران: نقش و نگار. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۶)

کوثری، مسعود؛ و تفرشی، امیرعلی (۱۳۹۶). هویت زنانه در گفتمان پهلوی دوم: مطالعه موردی مجله «زن روز» و سخنرانی‌های محمدرضا شاه درباره زنان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۰(۱)، ۱۷۵-۱۴۵. doi: 10.22631/ijcr.2017.331

مک داتل، دایان (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان (مترجم: حسینعلی نوذری). تهران: فرهنگ گفتمان. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۱)

هال، استوارت (۱۳۹۱). معنا، فرهنگ و زندگی اجتماعی (مترجم: احمد گل‌محمدی). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۷)

هولمز، ماری (۱۳۸۷). جنسیت در زندگی روزمره (مترجم: محمدمهدی لیبی). تهران: نشر افکار. (تاریخ
اصل اثر ۲۰۰۸)

- Afary, J. (2009). *Sexual politics in modern Iran*. New York: Cambridge University Press.
- Bartky, S. (1990). *Feminism and domination: studies in the phenomenology of oppression*. London: Routledge.
- Bartky, S. (1998). Foucault, femininity and the modernization of patriarchal power. In *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Bordo, S. (1993). *Unbrable weight: Feminism, Western culture and the body*. Berkeley: University of California Press.
- Finkelstein, J. (1996). Chic outrage and body politics. *European Journal of Women's Studies*. 3(3), 231-249. doi: 10.1177/135050689600300304
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish*. London: Tavistock.
- Fredrickson, B. L., & Roberts, T.A. (1997). Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21(2), 173-206. doi: 10.1111/j.1471-6402.1997.tb00108.x
- Moallem, M. (2005). *Between warrior brother and veiled sister: Islamic fundamentalism and the politics of patriarchy in Iran*. Berkeley: University of California Press.
- Nettleton, S. (1996). *The sociology of health and illness*. Cambridge: Polity Press.
- Paidar, P. (1995). *Women and the political process in twentieth-century Iran*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scott, J. (1985). *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, S., & Morgan, D. (1993). *Body matters: Essays on the sociology of the body*. London: Routledge
- Sharifi, N. (2018). *Female bodies and sexuality in Iran and the search for defiance*. Berkeley: University of California Press.
- Shilling, C. (1993). *The body and social theory*. London: Sage Publications.
- Turner, B. S. (1992). *Regulating bodies: Essay in medical sociology*. London: Routledge.

